

Олена Пода,

к. філол. н., доц. (Запоріжжя)

УДК : 007 : 304: 070 (055. 1/2)

Публіцистика Людмили Сталь про розвиток преси для жінок

У статті аналізуються погляди відомої громадської діячки Людмили Сталь на проблему розвитку жіночої преси. Об'єкт дослідження – статті Л. Сталь у журналі «Коммунистка».

Ключові слова: жіноча преса, журнал «Коммунистка», статті.

В статье анализируются взгляды известной общественной деятельницы Людмилы Сталь на проблему развития женской прессы. Объект исследования – статьи Л. Сталь в журнале «Коммунистка».

Ключевые слова: женская пресса, журнал «Коммунистка», статьи.

Opinions of famous public benefactor Ludmila Stal at the problem of development of female press are analyzed in the article. Object of research – articles L. Stal's in magazine «Kommunistka».

Key words: female press, magazine «Kommunistka», articles.

Констатуючи увагу Комуністичної партії до жіночого журналістського дискурсу в 20-х рр. ХХ ст., не можна не зважати на брак наукового теоретичного обґрунтування його функціонування. Причини були об'єктивні: у ці роки відбувалося становлення практичної журналістики нової країни, перші кроки в організації професійної навчальної бази, поява журналістскознавчих праць радше була винятком, аніж практикою повсякдення. До того ж на тлі загальнопартійної роботи організація жіночих мас була справою обмеженого кола комуністів, переважно жінок (І. Арманд, О. Артюхіна, О. Коллонтай, Н. Крупська, Л. Сталь та ін.). Саме вони й докладали чимало зусиль для становлення жіночої преси. Когорта професійних революціонерок ще до подій листопада 1917 р. перейнялася ідеєю створення спеціальних журналів для жінок-пролетарок (зауважимо, що паралельно тривав розвиток жіночого журналістського дискурсу царської Росії, який вже мав свою сталу типологічну парадигму).

Найбільш повно й докладно питання розвитку преси для жінок у контексті нової ідеології активно обговорювалися на шпальтах журналу

© Пода О., 2011

«Коммунистка» (1920–1930). Однією з активних авторок таких статей була стара більшовичка Людмила Миколаївна Сталь (14.03.1872 – 23.04.1939). (Діячка революційного руху в Росії й міжнародного жіночого руху, член партії з 1897 р. У 1912 р. співробітничала в газеті «Правда», була членом редколегії журналу «Работница». «З 1920 р. завідувач відділу робітниць Кавказького бюро РКП(б). Була членом міжнародного жіночого секретаріату виконкому Комінтерну (1921–1923). Співробітник відділу робітниць ЦК РКП(б), заввідділом масової літератури для робітниць і селянок у Держвидавві; одночасно з 1924 редактор журналу «Коммунистка». З 1928 на науковій роботі в Музеї Революції СРСР...» [8, 404].)

Чітка громадянська позиція, безпосередня активна робота з жіноцтвом у жінвідділах, у сфері видавничій (література для жінок), у періодичних партійних і жіночих виданнях дозволила сформувати Людмилі Сталь бачення місця преси під керівництвом Комуністичної партії у справі виховання жінки нової соціалістичної країни, а також визначити роль самої жінки в розвитку гендерно маркованої періодики. Бачення цих позицій зумовлювалося її безпосередньою участю в революційному й жіночому русі, у партійному житті.

Окремого дослідження публіцистики Л. Сталь, присвяченої жіночій пресі, немає, хоча чимало питань, яких вона торкалась у своїх статтях, опрацьовувалося науковцями в таких аспектах: жіночої і гендерної історії (В. Більшай, Н. Пушкарьова, Л. Смоляр, Р. Стайс, П. Чирков та ін.); загального розвитку жіночої преси в різних періодах на теренах царської Росії та СРСР (В. Боннер-Сміюха, О. Коломійцева, О. Пльонкіна, Н. Сидоренко, Р. Ямпольська та ін.); специфіки функціонування преси для жінок у 20–30-х рр. і журналу «Коммунистка» тощо. Частково публіцистика Л. Сталь уже аналізувалася нами [1].

Тема дослідження зумовлює мету і завдання: проаналізувати основні публіцистичні праці Л. Сталь 20-х рр., присвячені розвитку жіночої преси, і, відповідно, з'ясувати основні позиції бачення громадською діячкою і партійним функціонером ситуації щодо становлення нової радянської преси для жінок та участі партії і власне жіноцтва в цьому процесі.

Винятковість ролі преси в організації жіноцтва і «втягування її в державну роботу» Л. Сталь зазначала в статті «Наша преса й участь у ній робітниць і селянок» (1925. – № 3). Авторка наголошувала, що «ми ще недостатньо оцінили пресу як велике знаряддя організації мас, ми недостатньо наполегливо, енергійно використовуємо її в роботі партії серед жіночого пролетаріату» [2, 22]. Вона була певна, що журнали «Работни-

ца» і «Крестьянка» разом з місцевими журналами мали стати «масовими організаторами і за своїм змістом відповідати запитам мас». Практична реалізація цього питання, на думку Л. Сталь, полягала в постійному збільшенні кількості «кореспонденток із середовища робітниць і селянок» і введенні в редакцію певної групи робітниць і селянок [2, 22].

На жаль, на ті часи такий спосіб міг стати хибним, бо жіночі журнали фактично не були розраховані на неграмотних чи малограмотних робітниць і селянок, підготовка часописів була прерогативою професіоналів. (Винятками були хіба що «Московская делегатка» і «Ленинградская работница и крестьянка», згадувалася в позитивному ключі Л. Сталь і «Комунарка України».) Авторка у своїй статті фрагментарно торкається питання типології жіночого журналу: ідеться про *масовий жіночий журнал з чіткою ідеологічною основою і розділеною цільовою аудиторією*.

Порушувала Л. Сталь і питання залучення до роботи в журналі непрофесійних авторів – робіськорок. Більшість організацій і редакцій не зовсім усвідомлювали значення участі робітниць і селянок у пресі. До того ж авторка не розуміла поділу робіськорок за «галузями»: у Москві виникло слово «делькорка» – робітниця, що пише про делегатські збори; а «мінські товариші надумали фабрикувати спецкореспонденток з кооперації, називаючи їх копкорками» [2, 24]. Аби позбутися такої некоректної ситуації, Л. Сталь пропонувала обговорити на сторінках «Коммунистки» питання участі жінок у пресі. Називалися такі форми роботи: 1) «навчити робітницю і селянку цікавитися нашою пресою, навчити їх спочатку читати наші газети і журнали» [2, 25]. Розпочати треба було з періодичної читки «жіночої комуністичної преси й обговорення прочитаного» у кутках селянки й робітниці, організованих на підприємствах, у робочих гуртожитках, у селах у хатах-читальнях [2, 25]. Наслідком такої читки було б виділення групи жінок, «для яких наша преса стане близькою й дорогою», – основи гуртка «друзів пролетарської преси». Надто важливим було створення таких гуртків у селах; 2) через гурток «друзів пролетарської преси» організовувати передплату газет. Такі гуртки передплати, як зазначала Л. Сталь, мали базуватися лише на засадах добровільності, як інтерес «до громадського життя»; 3) перший крок до співпраці з пресою – участь у створенні стінгазети як початкової школи громадськості «для того, аби втягнути відсталу жіночу масу трудівниць в загальну роботу партії, і загальний робкорівський і сількорівський рух» [2, 26].

Розуміння ролі преси в особистому зростанні жінки озвучено Л. Сталь наприкінці статті: «Участь у пресі робітниць і селянок – це один з прекрас-

них способів організації мас робітниць і селянок, аби втягнути їх в загальну боротьбу з темнотою й неграмотністю, і в загальне будівництво» [2, 26].

Л. Сталь наголошувала на незадовільному стані масового залучення жіноцтва до робіськорівського руху. Вона наводила цікаві цифри. Так, наприкінці березня 1925 р. із жіночими журналами співпрацювало 2811 жінок: «Крестьянка» – 825, «Работница» – 746, «Делегатка» – 480, «Комунарка України» – 100, «Селянка України» – 69, «Батрачка» – 30, «Жінка Сходу» – 28, «Трудівниця Вірменії» 10 та ін. [3, 33].

Результати анкетування, яке проводили «Делегатка», «Крестьянка», «Работница», показали те, що переважна більшість робкорок і сількорок – жінки-активістки. Неорганізоване ж жіноцтво надто мало кореспондувало до журналів. На думку Л. Сталь, це показник того, що відділи робітниць і селянок не займалися, як годиться, цим питанням і, як наслідок, «рух ішов стихійно». Розподіл відсотків (на прикладі анкети журналу «Крестьянка») був таким: «селянки-активістки – 96 %, з них: делегаток – 20 %, членів рад – 16 %, сільорганізаторів – 10 %, волорганізаторів – 9 %, учительок – 9 %, членів комітету взаємодопомоги – 7 %, райорганізаторів – 5 %, повітових жінпрацівників – 5 %, нарзасідачів – 4 %, членів правлінь кооперації – 2 %, працівників у «хаті-читальні» – 2 %; членів шкільної ради – 2 %, селянок, які не займаються громадською роботою, – 4 %, членів РКП – 14 %, кандидатів РКП – 23,7 %, членів РКЛС – 11,8 %, кандидатів РКЛС – 1,5 %, безпартійних – 46 %, таких, що подали заяву в партію, – 2,6 %» [3, 33]. Як вважала Л. Сталь, цифри переконували в активізації жіночого робіськорівського руху серед «неорганізованого жіночого пролетаріату й селянства». Жінки-активістки дописували в газети й журнали без агітації та примусу.

У статті порушувалася й важлива проблема впорядкування й сприяння роботі з жінками. «Зазвичай роботу з робіськорками на місцях звалюють на відділи робітниць і селянок. Це неправильно. Треба, аби редакції газет і парторганізації вважали цю роботу своєю справою, а не специфічним жінвіддільським, тільки тоді ми матимемо чималі успіхи на цьому важливому фронті нашої партійної роботи» [3, 33].

У статті «Преса для робітниць і селянок» (1925. – № 6) Л. Сталь також озвучувала питання жіночого робіськорівського руху. Вона вважала, що редакції журналів не підтримували робіськорок, мало писали про них та їхню роботу. «Як працюють з робіськорами, скільки з них висувається й залучається до роботи в загальному робіськорівському русі? Про це наші жіночі журнали мовчать. Їм треба про це голосно й переконливо заговорити» [4, 48]. Як зазначала авторка в книзі «Преса і жіночий комуністичний рух», робіськорка мала виконувати

основне завдання – «зв'язати через робісьлькорок широкі трудові маси з партією, просунути через них в маси нашу комуністичну пресу, аби втягнути ці маси в соціалістичне будівництво...» [7, 99].

Про розвиток жіночої преси взагалі й про ситуацію з нею в 1925 р. йшлося й у статті Л. Сталь «Преса для робітниць і селянок» (1925. – № 6). Авторка вважала специфічною роботу з жіночою масою, яка, на її думку, мала зумовлювати й вихід спеціальної періодичної і неперіодичної літератури для жінок, проте складнощі історичного моменту впливали і на формування журналістського та книжкового репертуарів. «У 1918 р. партія лише намагає методи роботи. Періодичної жіночої преси немає; масовий журнал «Работница» припинив свій вихід на початку 1918 р. У 1920 р. робота розгортається: вироблені організаційні форми, і з'являється періодична преса. У червні–липні 1920 р. починає виходити орган ЦК РКП «Коммунистка». У листопаді того ж року виходить «Коммунарка України». Збільшується тираж неперіодичної преси для робітниць і селянок, і, за неповними даними Книжкової палати досягає до 1921 р. – 223850 екз., при 20 назвах» [4, 44–45].

Л. Сталь зазначала, що уряд і партія всіляко підтримували розвиток жіночого руху і, відповідно, вихід друкованих видань для жінок. Авторкою було визначено таке головне завданням жіночих журналів – «зробитися дійсно масовими як за змістом і мовою, так і в сенсі охоплення ширших мас трудящих жінок міста й села». Л. Сталь наголошувала на тому, що відділи робітниць майже не звертають увагу на проблеми журналів, їх розповсюдження, збільшення накладів і залучення жіноцтва до робісьлькорівського руху. У статті не тільки наголошувалось на позитивному в розвитку жіночої преси, а й лунала критика: «Красну Сибирячку» і журнали для жінок Радянського Сходу лаяли за мізерні наклади; місцеві видання за те, що не беруть приклад з «Работницы» і «Крестьянки», які «присвятили робісьлькорівському руху цілі номери»; «Работницу и селянку Белоруссии» за те, що не розповідала про своїх робісьлькорів і робісьлькорок, хоча їх було майже 400 осіб.

Незважаючи на певні негативні моменти, Л. Сталь запропонувала варіанти виходу з кризи. Посилаючись на постанову Колегії відділу преси, вона зазначала зв'язок відділів робітниць із відділами преси, бо «як у всій партійній роботі, так і в роботі преси не повинно бути сепаратизму, а має бути повний зв'язок і загальне партійне керівництво» [4, 49].

Спрямування жіночої преси публіцистка озвучила у статті «Завдання жіночих журналів» (1925. – № 7), у матеріалі також порушувалося питання малих тиражів часописів: саме це й було тією причиною, яка не дозволяла широко охопити робітниче й селянське жіночу масу. Усе

це, за Л. Сталь, не було редакційною хвилю (до компетенції редакції вона не зараховувала поганий розповсюджувальний апарат видавництва, нерегулярний вихід, неакуратну розподільчу роботу фабкомів на місцях тощо). Залежними від редакції авторка вважала «популярність мови й форми викладу»; організацію жіночих мас через гуртки (друзів робітничо-селянської преси й робіськорівські); «залучення робіськорок до редакційної роботи»; «вивчення свого читача» [5, с. 65].

Перша умова, на думку Л. Сталь, не була виконана (причини: редакції часописів часто не могли навіть уявити свою цільову аудиторію, не розуміли її специфічність). Критикувалися, як правило, журнали, аудиторією яких були як робітничі, так і селянські. На практиці виправити ситуацію було не так просто. Журнал «бере курс на висококваліфіковану робітницю і водночас пише і для селянок. Ми вважаємо, що для висококваліфікованих робітниць немає потреби видавати жіночий журнал – їх повинна обслуговувати загальнопартійна і загальнопрофесійна преса», адже, як уважає Л. Сталь, «завдання жіночої преси полягає у вихованні широких відсталих прошарків, трудівниць міста й села й організації їх навколо партії» [5, 65], – так Л. Сталь прокоментувала орієнтацію і на селянку, і на робітницю ленінградського журналу «Работница и крестьянка».

У роботі «Преса і жіночий комуністичний рух» (1927) Л. Сталь зазначала про однорідність цільової аудиторії спеціального масового жіночого журналу. Однорідність же змістового наповнення жіночого часопису мала визначитися такими категоріями, як клас – робітниця або селянка – і рівень розвитку та активності жінки – відстала чи передова. «З одного боку, масова робітниця і селянка, з іншого – делегатка і активістка». «Більшість наших жіночих журналів намагається виконати подвійне завдання – задовольнити різне коло читачів, і тому вони не подобаються, ані одним, ані іншим: для робітничо-активістки журнал є примітивним, а для масового читача з робітниць і селянок він не зовсім зрозумілий. Досі жіночі журнали не мають твердого курсу в цьому питанні» [7, 76].

У цій роботі Л. Сталь виявила трохи радикальний погляд на типологічну палітру жіночого часопису: *висококваліфікованим робітницям не потрібний окремий жіночий журнал – їх має обслуговувати загальнопартійна і загальнопрофесійна преса* [5, 78].

Отже, можна зрозуміти головну мету існування жіночого часопису в 20-х рр. XX ст. на радянському терені та чітко визначити цільову аудиторію масового жіночого журналу. На жаль, Л. Сталь не уточнює змістове наповнення слова «відстала», хоча саме через нього треба змінюва-

ти і «тип журналів, і його відділи». Звісно, що можна прийняти думку авторки про те, що «не варто було прагнути обслуговувати такі різні-рідні прошарки населення, як селянка, з одного боку» і робітниця – з іншого (у контексті статті мова йшла про ленінградську «Работницу и крестьянку»). Ті ж самі зауваження стосувалися московської «Делегатки», а білоруському журналу Л. Сталь радила стати суто селянським, «а малочисельний жіночий пролетаріат Білорусії мав обслуговувати «Работницей» (Ц. В.) і ширше місцевою загальною пресою» [5, 66]. Досвід України є своєрідним підтвердженням слів Л. Сталь: в Україні «Комунарка України» спочатку призначалася для робітниць і селянок разом. З другої половини 1924 р. (№ 8) «Комунарка України» стала журналом робітниць, а для селянок на основі тієї ж «Комунарки України» почала виходити «Селянка України» (згодом «Комунарка України»).

Зважаючи на це, можна «надати певну фізіономію журналу», «легше ознайомитися з читачем і його запитамі», спростити мову часопису, призначивши для цього окрему людину. У Л. Сталь було й власне бачення жанрової парадигми журналу. «Усі статті відповідальних працівників треба скорочувати й перекладати на народну говірку. Статті повинні бути стислими і кількість їх має бути мінімальна. Низку ідей і відомостей можна подати в більш легкій і доступній формі – віршах, частушках, оповіданнях, малюнках, з яскравим лозунгом тощо» (що вдало реалізовувалося на ленінському етапі). Л. Сталь була переконана в тому, що «якщо йти цим шляхом, то ми зможемо виховати в душі комунізму малограмотні і неграмотні маси трудящих жінок й у багато разів збільшимо свій тираж» [5, 66].

Такі зміни в спеціальних жіночих журналах зробили б «нецікавими буржуазні дамські журнали з модами і практичними порадами, які, незважаючи на свою відносно дорогу ціну (80 коп. – 1 руб. 20 коп. на місяць) добре поширені...Були випадки..., коли фабрично-заводські комітети допускали розповсюдження цих журналів, гадаючи, що вони видаються тільки для робітниць» [7, 79].

Крім того, допомогла б організація робітниць і селянок через гуртки. Робота складна і мала проводитися систематично: журнал треба було читати й критикувати. «Спочатку читач критикувати не вміє, – зазначає Л. Сталь, – його треба цьому навчити», тобто ставлячи питання, перевіряти, як читачки розуміють часопис, питання мають стосуватися навіть окремих понять, виразів і слів. Як ідеальний варіант у статті пропонується проводити експертизу матеріалів до того, як вони мають бути надруковані в журналі: «розсилати... статті гурткам друзів преси і робількоркам для читки їх і розбору і тільки після такої масової перевірки

друкувати <...> Цю міру ми рекомендуємо головним чином місцевим журналам» [5, 66].

Л. Сталь вважала, що така гурткова робота дозволила б більше дізнатися про читачку, виховувати її й організовувати навколо журналу. Саме тому найбільшої уваги потребує не активістка, не делегатка, а представниця неорганізованої маси робітниць і селянок.

Однією з перших форм організації мас журналом був гурток друзів робітничо-селянської преси, який повинен був підтримувати тісний зв'язок з гуртками робсількорок. Гуртки останніх не були організаційно прив'язані до редакцій, а могли створюватися також на підприємствах, фабриках, при делегатських зборах і волосних комітетах тощо. З такими гуртками часопис мав підтримувати «постійний письмовий зв'язок, висвітлювати їх роботу у своєму журналі, скликати представників цих гуртків хоча б по районах» [5, 66]. Крім того, робота робсількорок мала бути вплетеною в загальний робсількорівський рух.

Зважаючи на те, що більшість статей Л. Сталь публікувалися в «Коммунистке», певні з них присвячувалися традиційному Дню преси. Приклад – стаття до свята «Преса і жіночі маси» (1928. Ї № 4). Авторка подала загальну характеристику стану розвитку жіночої преси на початок 1928 р. Так, у країні виходило 18 ілюстрованих жіночих журналів загальним накладом 640 тис. примірників, редакції часописів налічували 5 тис. робкорок і сількорок, з 18 журналів шість друкувалися для жінок радянського Сходу, які донедавна на 99 % були неграмотними.

Великими й відповідальними завданнями в галузі преси Л. Сталь вважала допомогу «пресі в справі її поліпшення», «розповсюдження преси», інтенсивну пропаганду друкованого слова. Усе це мало здійснюватися за допомогою старих і нових методів і форм роботи: через армію робкорок і сількорок, через наради читачів книг і передплатників газет і журналів, оргкомісії на місцях для розповсюдження журналу й збільшення передплати (досвід «Работницы»), через організацію з-поміж домогосподарок «добровільців-книгонош» (досвід Москви), через організацію свята до Дня преси, яке надалі стає засобом мобілізації навколо нашої преси, вербування «мільйонів читачів, тисяч і тисяч нових робкорок і робкорів до нашої періодичної преси і стінгазети».

Л. Сталь завжди була об'єктивна у своїх оцінках і характеристиках. Не стала винятком і зазначена стаття. Вона відверто говорила про те, які б завдання не окреслювалися і що б не планувалося, досягнення жіночої преси надто мізерні «у порівнянні з тим морем невігластва, темноти й забобонів, у яке занурені широкі маси робітниць і селянок» [5, с. 20].

Найбільший з них, на думку Л. Сталь, – загальна неграмотність, особливо в селах. Не погодитись з нею неможливо.

Отже, оскільки немає теоретичного підґрунтя періодики для жінок, не можна не оцінити внесок Л. Сталь у розвиток цього питання. Більшовичка, політична діячка, активна учасниця міжнародного жіночого руху, член редколегії і редактор жіночих журналів як ніхто інший розуміла доцільність підтримки і розвитку преси для жінок, роль жінки в цьому процесі. Об'єктивно вона усвідомлювала найголовніше: розвивати жіночу пресу, не розвиваючи при цьому саму жінку, марно і нікому не потрібно. Саме тому в справі жіночого виховання й розвитку жінки Комуністичною партією фактично мав використовуватися індивідуальний підхід (зокрема, на прикладі типології жіночого часопису). Так свідомісний та інтелектуальний рівні жінки (селянки або робітниці) як представниці цільової аудиторії ставали одними з типоутворювальних ознак жіночого журналу: Л. Сталь виділяла спеціальний масовий жіночий журнал для селянки, спеціальний масовий жіночий журнал для робітниці; грамотна і політично свідома жінка мала читати партійну пресу (до якої, до речі, зараховувався і журнал «Коммунистка»).

Перспектива подальшого вивчення проблеми – аналіз публіцистики відомих радянських політичних і громадських діячок 20-х–30-х рр. ХХ ст. як джерела теоретичного і прикладного дискурсу розвитку преси для жінок.

1. *Пода О.* Жіноча сторінка як засіб гендерної комунікації влади / О. Пода // *Держава і регіони : наук.-вироб. журнал.* – 2010. – № 2. – С. 152–156. – (Серія «Соціальні комунікації»).

2. *Сталь Л.* Наша печать и участие в ней работниц и крестьянок / Л. Сталь // *Коммунистка.* – 1925. – № 3. – С. 21–26.

3. *Сталь Л.* О работе с рабкорами / Л. Сталь // *Коммунистка.* – 1925. – № 5. – С. 32–35.

4. *Сталь Л.* Печать для работниц и крестьянок / Л. Сталь // *Коммунистка.* – 1925. – № 6. – С. 44–49.

5. *Сталь Л.* Задачи женских журналов / Л. Сталь // *Коммунистка.* – 1925. – № 7. – С. 65–68.

6. *Сталь Л.* Печать и женские массы / Л. Сталь // *Коммунистка.* – 1928. – № 4. – С. 18–22.

7. *Сталь Л.* Пресса и женское коммунистическое движение / Л. Сталь. – М. : Госиздат, 1927. – 159 с.

8. *Сталь Людмила Николаевна* // *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. – [3-е изд.]. – М., 1969–1978. – Т. 24. – С. 404.